

VERDIEPING

KWALITEITSREEKS OPLEIDINGSSCHOLEN

DE CONTEXT: OPLEIDEN IN DE SCHOOL

Eric Verbiest en Miranda Timmermans

Steunpunt
Opleidingsscholen

VO RAAD

PO RAAD

Inhoudsopgave

1	Opleiden in de school	4
2	Opleidingsschool	4
3	Academische opleidingsschool	4
4	Kwantiteit en kwaliteit	4
5	Internationale ontwikkeling	5
6	Nieuwe kijk op professionalisering van leraren	5
7	Herwaardering van het leren op de werkplek	5
8	Doelen van opleiden in de school	5
9	Samenwerking tussen scholen en opleidingen	7
10	Verschuivende verantwoordelijkheid	7
11	Naar een kwaliteitskader voor de opleidingsschool	8
12	Keurmerken, evaluatie-instrumenten en toetsingskaders	9
13	Bronmateriaal	11
	Over de auteurs	11

1 Opleiden in de school

Afgelopen anderhalf decennium zijn opleidingsinstituten en scholen intensiever gaan samenwerken om meer en betere leraren af te leveren. In 2014 zijn er 55 (26 in het po, 27 in het vo en 2 in het mbo) gesubsidieerde en ongeveer 132 (waarvan ongeveer driekwart in het po) niet-gesubsidieerde partnerschappen *Opleiden in de school*.

Bijna alle lerarenopleidingen participeren in partnerschappen *Opleiden in de school*. Het aantal scholen dat mee doet, is minder duidelijk. Van 923 scholen is bekend dat zij in erkende opleidingscholen participeren, maar omdat niet van ieder samenwerkingsverband bekend is welke scholen meedoen, zijn het er waarschijnlijk meer. Er worden momenteel jaarlijks ongeveer tienduizend studenten opgeleid binnen erkende partnerschappen. Dat is circa 15 procent van het aantal studenten van de pabo en tweede- en eerstegraads lerarenopleidingen.

2 Opleidingsschool

De overheid definieert de 'opleidingsschool' in 2009-2010 als volgt:

Een partnerschap van één of meer opleidingen voor leraren primair respectievelijk voortgezet onderwijs met één of meer scholen voor primair respectievelijk voortgezet en/of beroepsonderwijs.

In de dagelijkse praktijk echter wordt met de term 'opleidingsschool' vooral de deelnemende school bedoeld. Belangrijke kenmerken van een opleidingsschool zijn:

- Samen toekomstige collega's *opleiden*.
- Een *integraal personeelsbeleid* voeren met een doorgaande lijn in de begeleiding van leraren (leraren in opleiding, startende leraren, zittende leraren).
- *Werkplekleren* is het uitgangspunt van het curriculum.
- Er is *inhoudelijke afstemming* tussen de opleiding en de school.

3 Academische opleidingsschool

Daarnaast is er het concept van de *academische opleidingsschool*. Dit zijn scholen die de opleidingsfunctie combineren met praktijkgericht onderzoek en innovatie. De overheid definieert een academische opleidingsschool (formeel: een opleidingsschool met academische kop) als volgt:

Een opleidingsschool die het opleiden van leraren verbindt met het door de leraar in opleiding verrichten van praktijkgericht onderzoek en schoolontwikkeling.

4 Kwantiteit en kwaliteit

Een (dreigend) lerarentekort was een belangrijke aanleiding voor het opleiden in de school. Een meer open arbeidsmarkt voor leraren en meer diversiteit in de instroom en in opleidingsroutes zou dit tekort kunnen verminderen. De opleidingsfunctie van scholen moest worden versterkt, gericht op zij-instromers, leraren in opleiding, startende leraren en ervaren leraren. Er kwam meer aandacht voor de professionalisering van het eigen personeel, waardoor scholen zich ontwikkelden tot professionelere organisaties. Van lerarenopleidingen werd meer flexibiliteit verwacht en scholen en lerarenopleidingen dienden meer samen te werken. Om de kwaliteit van het opleiden in de school te bewaken, stimuleerde de overheid onder andere de training van opleidingsdocenten. Er werden zogeheten dieptepilots gestart, die meer inzicht moesten geven in de kwaliteitscriteria voor werkplekleren en opleiden in de school.

5 Internationale ontwikkeling

De opleidingsschool is geen Nederlands verschijnsel. Al in het midden van de jaren tachtig van de vorige eeuw ontstonden in de Verenigde Staten zogeheten *professional development schools*. Deze samenwerkingsverbanden tussen lerarenopleiding en scholen mikken op de verbetering van scholen en op de revitalisering van de lerarenopleiding.

In Engeland bestaan sinds 2010 de zogeheten *teaching schools*, gebaseerd op het model van academische ziekenhuizen (die ook een opleidingsfunctie hebben). *Teaching schools* zijn excellente scholen waar aanstaande leraren vanaf het begin van hun opleiding werken met begeleiding van gekwalificeerde leraren en mentoren. Daarnaast studeren zij aan universiteit of lerarenopleiding. *Teaching schools* voorzien ook in de professionele ontwikkeling van ervaren leraren.

6 Nieuwe kijk op professionalisering van leraren

Bij de ontwikkeling van opleiden in de school verandert ook de visie op de professionalisering van leraren. Er komt meer aandacht voor de concrete context waarin leraren functioneren. De nadruk komt te liggen op leren in plaats van opleiden, op sturing door de lerende in plaats van sturing door de docent, op dialoog met collega's in plaats van overdracht door een expert, op de context van de lerende in plaats van een abstracte context, op concrete inhouden in plaats van abstracte generalisaties en op handelingsgericht leren in plaats van kennisverwerving zonder meer.

7 Herwaardering van het leren op de werkplek

Men beseft steeds meer dat het belangrijk is voor de professionele ontwikkeling van leraren dat zij, samen met collega's, reflecteren op hun professionele handelen. Dat kan natuurlijk heel goed op de werkplek gebeuren. Opleiden in de school betekent dat de werkplek voor leraren in toenemende mate een leerplek wordt, zowel voor de zittende leraar als voor de leraar in opleiding.

Buiten het onderwijs groeide de belangstelling voor leren op de werkplek al eerder. Men spreekt wel van 'een renaissance' van het leren in de beroepspraktijk. Zag men leren op de werkplek in de vorige eeuw vooral als een manier van leren van mensen die niet genoeg intellectuele capaciteiten hebben om op school te leren, sinds eind vorige eeuw neemt de waardering voor leren op de werkplek toe. Men verwijst daarbij wel naar het gildesysteem, waarin de gezelschap tijdens het werk leerde van de meester. Dat neemt niet weg dat het hernieuwde vertrouwen in het leerpotentieel van de werkplek vaak te optimistisch is. Het blijft lastig om een brug te slaan tussen de wereld van de opleiding en de wereld van de werkplek, ook als het gaat om een school.

8 Doelen van opleiden in de school

In de vele (Nederlandse en buitenlandse) publicaties over opleiden in de school herkennen we de volgende doelen van opleidingsscholen:

- Het leren en de resultaten van de leerlingen verbeteren.
- Aanstaande leraren en andere aanstaande professionals in scholen en opleidingen opleiden.
- Zittende leraren en andere professionals in scholen en opleidingen verder professionaliseren.
- Voorbeeldpraktijken van onderwijs ontwikkelen en verspreiden onder andere scholen en opleidingsinstituten.
- De school en de opleiding gelijktijdig verbeteren.
- Duurzaam, toegepast onderzoek uitvoeren ten behoeve van de professionele ontwikkeling van de school en van de leerkrachten.

Soms wordt de nadruk gelegd op onderlinge afhankelijkheid van deze doelen, waarbij met name onderzoek een integrerende functie zou hebben. Deze doelen zijn ook herkenbaar in de vier functies van opleiden in de school die de Inspectie en de NVAO onderscheiden.

Functie 1. Dualisering

Opleiden in de school dient belangen van de opleiding én van de scholen. De pabo's onderkennen al in een vroeg stadium dat 'dualisering' van de opleiding kan leiden tot vermindering van de praktijkshock die veel afgestudeerden ervaren bij hun start als leraar. Dualisering is daarmee een functie van opleiden in de school, die is ingegeven door het 'opleidingsbelang'.

Functie 2. Personeelsbeleid

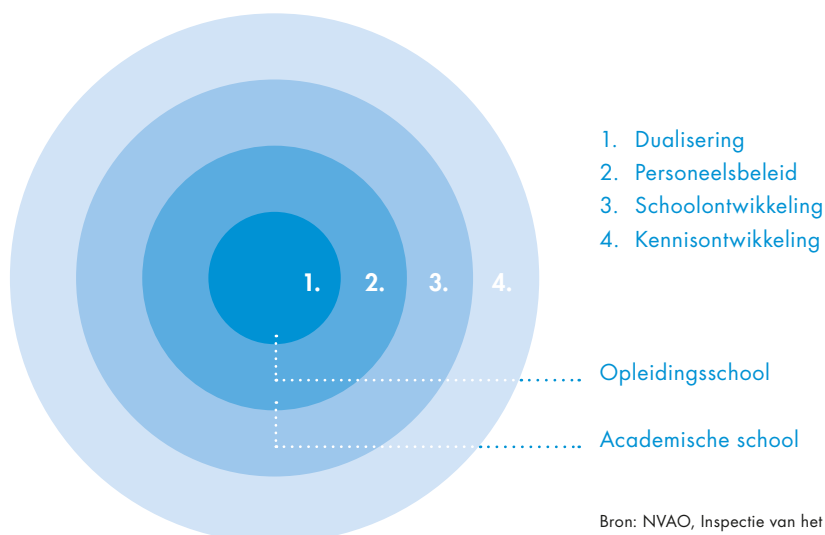
Scholen zijn erbij gediend dat hun personeelsbestand kwantitatief en kwalitatief op peil wordt gehouden. De intensieve betrokkenheid van studenten bij de school in het kader van opleiden in de school, kan ertoe leiden dat zij vrijkomende vacatures gaan bezetten. Bovendien kan opleiden in de school een motor zijn voor het professionaliseringsbeleid van de school. Omdat leren, werken, opleiden en professionaliseren bij elkaar komen, krijgt *opleiden in de school* een functie in het personeelsbeleid van scholen.

Functie 3. Schoolontwikkeling

Soms leidt *opleiden in de school* tot schoolontwikkeling. Dualisering en professionalisering vereisen de verdere ontwikkeling van bijvoorbeeld de visie, de cultuur, structuren en systemen. Het is moeilijk om aankomende leraren te helpen leren als de zittende leraren zelf niet bereid en bekwaam zijn om met elkaar van hun werk te leren. Daarnaast kan opleiden in de school aanleiding zijn om de aanstaande leraren in te zetten voor onderwijsvernieuwingen, zoals leren met ICT of de ontwikkeling van nieuwe leerstof.

Functie 4. Kennisontwikkeling

In het verlengde hiervan kan *opleiden in de school* een meer onderzoeksmatig en academisch accent krijgen. Actuele kennis wordt gebruikt voor de ontwikkeling van de school en praktijkgericht onderzoek wordt gebruikt om het onderwijs te verbeteren (herontwerpen). De onderstaande figuur geeft de functies van opleiden in de school weer. De laatste twee functies kunnen daarbij ook worden benoemd als academische scholen.

9 Samenwerking tussen scholen en opleidingen

De term *opleiden in de school* kan misleidend zijn, omdat het suggereert dat de opleiding van toekomstige leraren wordt verplaatst naar de school. Dat is niet het geval. Het gaat er vooral om dat er in de opleiding gebruik wordt gemaakt van de specifieke mogelijkheden van het leren op de (toekomstige) werkplek. Daartoe is het nodig dat opleiding en school intensief samenwerken.

Bovendien gaat het, zoals we hiervoor zagen, bij opleiden in de school ook om het ontwikkelen van een school waar niet alleen wordt gewerkt, maar waar ook wordt geleerd, zowel door aankomende als door zittende leraren.

10 Verschuivende verantwoordelijkheid

In de praktijk van *opleiden in de school* ziet men een grote diversiteit, met name in de mate van verantwoordelijkheid die de school draagt voor het opleiden in de praktijk. Dat varieert van eenvoudige stagebegeleiding tot het verzorgen van een compleet opleidingsonderdeel met theorie, praktijkbegeleiding en onderwijs. De Onderwijsraad onderscheidde in 2005 drie hoofdmodellen:

Het coördinatormodel

Als een groter deel van de lerarenopleiding, de stage bijvoorbeeld, op de werkplek plaatsvindt zijn er geschoolde begeleiders voor de studenten nodig. Vaak is er dan een begeleider die de begeleiding en coaching van studenten coördineert. Dit is een eerste stap om de opleidingsfunctie in de school vorm te geven in een infrastructuur. De lerarenopleiding blijft echter volledig verantwoordelijk voor de inhoud van de opleiding.

Het partnermodel

Verdere inhoudelijke invulling van opleiden in de school vereist samenwerking tussen opleiding en school: een 'partnerschap' tussen lerarenopleiding en school bij het opleiden van leraren. De school neemt voor een deel de verantwoordelijkheid voor het opleiden op zich. Niet alleen voor de stagecomponent; de school verzorgt ook één of meer opleidingsonderdelen en de supervisie van de student en leidt hiervoor coaches en begeleiders op. De lerarenopleiding verzorgt de vakdidactische en meer conceptuele thema's.

Het netwerkmodel

Nog verder gaat de verantwoordelijkheid van de school als zij, in nauwe samenwerking met een of meer lerarenopleidingen, een opleidingsteam samenstelt en onderwijs- en reflectiemomenten inroostert, waarbij ervaringen uit de praktijk worden gekoppeld aan concepten uit de onderwijskunde en uit de vakdidactiek. Het opleidingsinstituut verzorgt alleen nog de meer conceptuele en vakoverstijgende kanten van de opleiding.

Een nog verdergaand model, dat in Nederland echter niet voortkomt, is de '*school als opleiding*'. In dit model verzorgt de school de gehele opleiding. De lerarenopleiding beperkt zich tot het opleiden van de opleiders en is een tweedelijns instituut.

11 Naar een kwaliteitskader voor de opleidingsschool

Meer recent beschrijft men *opleiden in de school* vooral in termen van kwaliteitskenmerken. Hoewel de omschrijvingen verschillen, is er overeenstemming over het feit dat het opleiden in de school een opleidingstraject is waarin de werkplek een belangrijke rol speelt. Op basis van een aantal publicaties formuleren de Inspectie en NVAO (2007) de volgende kritische succesfactoren voor opleiden in de school:

Het opleidingsconcept

- Een gedeelde visie op opleiden in de school.
- Functie van opleiden in de school voor de onderwijsinstelling.
- Samenwerkingsovereenkomst tussen school en opleiding.

Het programma

Curriculum

- Opleidingsdoelen koppelen aan het schoolgebonden opleidingstraject.
- (Vakinhoudelijk) niveau van de werkplekactiviteiten.
- Samenhang tussen studie- en werktraject.

Onderwijsproces

- Assessment of geschiktheidsonderzoek.
- Individueel opleidingsplan en maatwerk.
- Systeem voor begeleiding, scholing en studievoortgang.
- Toetsing en afrondend bekwaamheidsonderzoek.
- Studeerbaarheid van het werkplekleren.
- Kwaliteit en professionalisering van werkplekopleiders.

De resultaten

- Het gerealiseerde niveau is adequaat.
- Kwantitatief rendement.

De werkplek

- Kwaliteitscriteria voor de werkplek.
- Kwaliteit van het onderwijs op de opleidingsschool.
- Kwaliteitszorg op de werkplek.
- Cultuur op de werkplek.

De opleidingscondities

- Inbedding in de educatieve infrastructuur van de regio.
- Voorziening in geld, tijd en materiële werkomgeving.

Draagvlak en continuïteit

12 Keurmerken, evaluatie-instrumenten en toetsingskaders

Er zijn keurmerken ingevoerd, met name door opleidingsinstituten, en er zijn (zelfevaluatie)instrumenten ontwikkeld om de kwaliteit van de opleidingsschool vast te stellen. Er is daarbij ook aandacht voor de relatie tussen opleiden in de school en schoolontwikkeling – zij het soms impliciet.

De NVAO formuleerde toetsingskaders voor de opleidingsschool en voor de academische kop. Dit toetsingskader kent vijf standaarden, die ook zijn uitgewerkt voor academische opleidingsscholen. We zien dat schoolontwikkeling en kennisontwikkeling, ooit geformuleerd als functies van opleidingsscholen, nu slechts belangrijk worden geacht voor academische opleidingsscholen. De standaarden voor de opleidingsschool zijn hieronder beknopt weergegeven. Indien van toepassing, zijn ook de aanvullende standaarden voor de academische opleidingsschool vermeld.

Standaard 1: Beoogde eindkwalificaties

De beoogde eindkwalificaties van de opleiding zijn geconcretiseerd wat betreft inhoud, niveau en oriëntatie en voldoen aan internationale eisen.

Criteria voor de opleidingsschool

- De opleidingsschool heeft een visie op opleiden in de school geconcretiseerd in een opleidingsplan.
- De opleidingsschool waarborgt dat studenten gelegenheid hebben om theorie en praktijk met elkaar te verbinden. Het opleidingstraject in de school kent voldoende diepgang doordat er verbinding wordt gemaakt met de theorie. Het opleidingstraject in de lerarenopleiding sluit aan bij de praktijkervaringen in de school en is geconcretiseerd in een opleidingsplan.
- De opleidingsschool waarborgt dat studenten gelegenheid hebben om ervaring op te doen in gevarieerde onderwijsituaties.

Criteria voor de academische kop

- De opleidingsschool heeft een (gezamenlijke) visie op het concept 'academische opleidingsschool', die door alle partners wordt gedragen.
- De opleidingsschool verbindt het opleiden van leraren met de uitvoering van praktijkgericht onderzoek en met schoolontwikkeling.

Standaard 2: Onderwijsleeromgeving

Het programma, het personeel en opleidings specifieke voorzieningen maken het voor studenten mogelijk de beoogde eindkwalificaties te behalen.

Criteria voor de opleidingsschool

Programma

- Het programma van de opleidingsschool stelt de studenten in staat om de eindkwalificaties te behalen.
- De opleidingsschool heeft een samenhangend programma waarin het gedeelte van het curriculum dat vorm krijgt in de school en het gedeelte van het curriculum dat vorm krijgt in de lerarenopleiding een geïntegreerd geheel vormen. De individuele trajecten zijn in dit programma verankerd.
- De afstemming tussen de instroomkwalificaties van de studenten en het te volgen programma is transparant. Vrijstellingen worden inhoudelijk verantwoord. De rol van EVC is hierbij beschreven.
- De scholen en de lerarenopleidingen gebruiken in het kader van het opleiden in de school een didactisch concept waarmee alle partners instemmen.

Personeel

- De opleidingsschool zet voldoende personeel in om de studenten op te leiden, te begeleiden en te beoordelen. Bij de algemene gegevens van de opleidingsschool is het percentage masters en hbo-geschoolde docenten aangegeven.
- Het personeel dat wordt ingezet voor de opleidingsschool is deskundig in het opleiden, begeleiden en beoordelen van de studenten.
- De opleidingsschool heeft een visie op professionalisering geformuleerd en borgt op systematische wijze de kwaliteit van het personeel dat is betrokken bij de opleidingsschool.

Studiebegeleiding

- De opleidingsschool zorgt ervoor dat de begeleiding van de school en van de lerarenopleiding op elkaar zijn afgestemd. De begeleiding is transparant voor studenten en andere betrokkenen en sluit aan bij de specifieke behoeften van de studenten.

Criteria voor de academische kop

Programma

- De opleidingsschool met academische kop beschikt over een onderzoeksprogramma.
- Het programma is zo vormgegeven dat de student leert om op het juiste niveau praktijkgericht onderzoek naar schoolontwikkeling uit te voeren.

Begeleiding

- De opleidingsschool met academische kop beschikt over voldoende en hoogwaardige begeleiding van studenten en een goede ondersteuning van docenten bij hun onderzoeks- en begeleidingstaken.

Standaard 3: Toetsing

De opleiding beschikt over een adequaat systeem van toetsing.

Criteria voor de opleidingsschool

- Er zijn duidelijke afspraken over de rol, de taken en de verantwoordelijkheden van de partners bij de beoordeling en toetsing. Iedere student heeft volstrekte helderheid over wat die afspraken in de praktijk van de opleiding betekenen.
- De examencommissie van de betreffende instituten vervult een expliciete rol bij de beoordeling en toetsing.

Standaard 4: Kwaliteitszorg (additioneel voor de opleidingsschool)

De opleidingsschool wordt periodiek geëvalueerd, mede aan de hand van toetsbare streefdoelen. De uitkomsten van deze evaluatie vormen de basis voor verbetermaatregelen die bijdragen aan de streefdoelen. Bij de interne kwaliteitszorg zijn medewerkers, studenten, alumni en het afnemende beroepenveld van de opleiding actief betrokken.

Criteria voor de opleidingsschool

- De opleidingsschool heeft een kwaliteitszorgplan dat waarborgt dat de streefdoelen van de opleiding worden bereikt en regelmatig worden geëvalueerd.
- De opleidingsschool geeft aantoonbaar gevolg aan de resultaten van de evaluaties.
- De medewerkers en studenten van de opleidingsschool alsook het beroepenveld zijn actief betrokken bij de interne kwaliteitszorg van de opleidingsschool.

Criterium voor de academische opleidingsschool

- De opleidingsschool met academische kop zorg voor kennisdeling met de partners en met de andere opleidingsscholen met academische kop.

13 Bronmateriaal

- Inspectie van het Onderwijs / Nederlands-Vlaams Accreditatie Organisatie (2007): *Opleiden in de school. Kwaliteitsborging en toezicht. Studie*. Utrecht / Den Haag: Inspectie van het Onderwijs en Nederlands-Vlaams Accreditatie Organisatie.
- Onderwijsraad (2005): *Aspecten van opleiden in de school. Een vergelijkend internationaal overzicht*. Den Haag: Onderwijsraad.

Over de auteurs

Eric Verbiest werkt als zelfstandig adviseur op het gebied van schoolontwikkeling. Tot 2010 was hij Lector bij Fontys Hogescholen voor schoolontwikkeling en schoolmanagement. Van 2001 tot 2014 was hij Gastprofessor aan de Universiteit Antwerpen voor onderwijsinnovatie.

Miranda Timmermans is gepromoveerd op een onderzoek naar de kwaliteit van de opleidingsschool. Momenteel werkt ze als Lector LeerKRACHT aan de pabo van AVANS Hogeschool. Daarnaast werkt ze als zelfstandig trainer/adviseur en onderzoeker en is ze betrokken bij diverse opdrachten rondom (kwaliteit van) leren en opleiden op de werkplek. Ze is voorzitter van de VELON themagroep 'Samen opleiden in de school', is betrokken bij de toetsing van de (Academische) Opleidingsschool en daarnaast is ze lid van de NRO Programmaraad voor Praktijkgericht onderzoek.

Voor al uw vragen en meer informatie

Steunpunt Opleidingsscholen ondersteunt (academische) opleidingsscholen – als samenwerkingsverband van schoolbesturen, scholen en lerarenopleidingen – bij het versterken van onderlinge samenwerking en kennisuitwisseling. Een steunpunt van, voor en door opleidingsscholen dat bijdraagt aan de professionalisering van leraren, de ontwikkeling van scholen en het versterken van schoolbesturen in het primair en voortgezet onderwijs.

Voor vragen en meer informatie over Steunpunt Opleidingsscholen kunt u terecht bij:

PO-Raad

Projectleiders: Jos van der Pluijm en Gea Spaans
steunpuntopleidingsscholen@poraad.nl • 030 – 31 00 933

VO-raad

Projectleider: Nienke Wirtz
steunpuntopleidingsscholen@vo-raad.nl • 030 – 232 48 00

Colofon

“De context: opleiden in de school” is onderdeel van de Kwaliteitsreeks van het Steunpunt Opleidingsscholen van de PO-Raad en de VO-raad.

Auteurs: Eric Verbiest en Miranda Timmermans

Vormgeving: Bas van der Horst, BUREAUBAS

Fotografie: Ewouter Blokland, Ewouter.com

Druk: Drukproef, Krimpen a/d IJssel

augustus 2016